

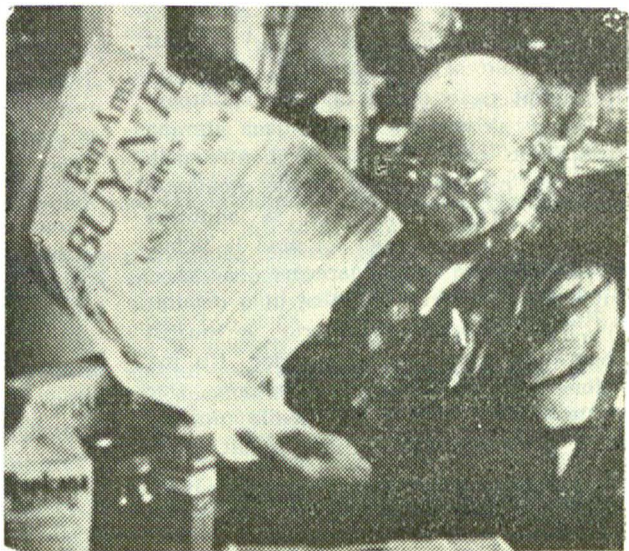
TEATRUL SECOLULUI

În luna noiembrie 1987 editura Grove Press din New York a lansat volumul autobiografic *Crîmpeie de timp* (Timebends), semnat de Arthur Miller, considerat unul dintre cei mai importanți dramaturgi americani, alături de Eugene O'Neill și Tennessee Williams. Miller a devenit celebru cu piesele *Moartea unui comis-voiajor* (1949), *Vrăjitoarele din Salem* (1953) și *Vedere de pe pod* (1955), transpuse și pe ecran. Revista „Der Spiegel” publică extrase din volumul autobiografic, pe care le redăm fragmentar.

XX

**ARTHUR
MILLER:**

*„Crîmpeie
de
timp“*

Arthur Miller în 1987

De câte ori mă gândesc la Hollywood îmi revine în minte un amalgam de zvonuri contradictorii. La gară am fost așteptați de un angajat de la Twentieth Century Fox; el i-a pus lui Kazan în mină cheile unui Lincoln negru și a dispărut. La aproape 36 de ani, continuam să privesc lumea cu ochii unui adolescent. În 1950, Hollywoodul nu-și pierduse încă aura mitică pe care o avusese pentru elevii din Brooklin.

Intram în Beverly Hills: de-a dreapta și de-a stînga, splendoare. Refugiile celor bogați și celebri mă încîntau și mă tulburau: iată deci intruchiparea măreției Castelul în stil Tudor era despărțit doar printr-un boschet de casa în stil Noua Anglie — fiecare cu felul său de a se izola!

Aceste secvențe de vis și tihnă nu se potriveau cu acțiunea scenariului meu: un colț din vechiul port, unde soarele pătrundea greu prin aerul îmbăcsit de praf și miros acru de oțel, un scenariu

despre o lume mizeră, în care nimic nu era dus pînă la capăt, unde totul părea în paragină și ruină.

Intenționam să rămîn o săptămînă. Locuiam în casa lui Charles Feldman, fost impresar, acum unul dintre principalii producători, care își dădea toată osteneala să-i vină în ajutor lui Kazan. Elia îi trimisese lui Harry Cohn, directorul studiourilor Columbia, o copie a scenariului meu; și mai aveam la dispoziție cîteva zile de lucru pe text, pînă ce Cohn avea să se decidă. Nu izbuteam să mă concentrez. Am renunțat — priveam pierdut aleile, copacii în care nu se zărea nici o viețuitoare și meditam dacă asta înseamnă într-adevăr să te numeri printre cei aleși.

La o serată am reîntîlnit o fată pe care Kazan mi-o prezentase de curînd. A devenit imediat centrul atenției. Impresarul ei, John Hyde, murise, însă apucase să-i ofere cîteva rolișoare. John Huston o distribuise în *Jungla de asfalt*: un rol

Cu Marilyn Monroe în 1956...

mic, practic fără replici, dar remarcat de toată lumea. Fusesse mai mult decît o interpretă corectă; întruchipa ingenua blondă, la braț cu personificarea corupției. Toate femeile aflate la serată încercau s-o ignore; făcea excepție actrița Evelyn Keyes, fosta soție a lui Huston, care înfiripă o conversație cu Marilyn Monroe.

Cu cîteva zile în urmă fusesem împreună cu Kazan la studiourile Twentieth Century Fox; se turna *As Young As You Feel*, în regia lui Kazan, unde și Marilyn avea de jucat un mic rol. Cînd ne-am dat mîna, m-a trecut un fior; plîngea. Abia mai tîrziu avea să-i povestească lui Kazan de ce: Hyde, grav bolnav în spital, dorise nespus s-o vadă, îl auzise de pe culoar cum o striga, dar familia nu i-a îngăduit niciodată să intre la el.

Terminase filmările, așa că a doua zi ne-a însoțit în biroul lui Harry Cohn, la Columbia Pictures. Era o încăpere imensă, dar mobila ieftină vădea că ocupantul provine din mahalalele sărace ale Manhattanului. Cohn nu izbutea să-și aducă aminte unde o mai văzuse pe Marilyn și se plimba nervos de colo-colo, potrivit-și mereu pantalonii, ca șoferii de taxi cînd sînt gata să se încaiere. Nu-mi mai amintesc privirea lui, ci doar brutalitatea cu care i-a vorbit: „Cred că știi a cui ai fost”.

Revenind la scenariu, mi-a spus: „Story-ul nu face doi bani. Sînt născut aici, cunosc întreaga poveste, nu are nici o valoare. Totuși, am să fac filmul, cu condiția să nu încasați nimic pînă ce nu devine rentabil”. Apoi i s-a adresat lui Kazan: „Vreau să-mi faci un film”. Brusc, s-a întors spre Marilyn: „Mi-aduc aminte!” Nu era o amintire prea plă-

cută — se pare că o invitasese pe iahtul lui și ea refuzase, jignire pe care nu i-o putea ierta.

„Asta ți-e oferta? Nici un ban pînă ce nu devine rentabil? Foarte bine!” — mi-am zis. Zîmbetul lui mă rânise, dar oferta mi s-a părut acceptabilă. El investea banii, se lucra în studiourile lui, eu veneam cu scenariul și Kazan cu munca.

După ce am clarificat detaliile, Cohn ne-a anunțat că mai trebuie să consulte un specialist din partea sindicatului. Mi s-a părut ciudat; nu l-am contrazis însă, căci nu cunoșteam regulile acestei lumi. În ajun, Cohn trimisese scenariul pentru lectură; și iată că reprezentantul sindicatului a declarat că textul i se pare extraordinar — o descriere fidelă a situației din porturile newyorkeze. Pentru prima oară, Cohn m-a privit cu oarecare respect: mă elogiase un jurist, nu un oarecare funcționar din bransă. Atmosfera părea să se destindă, Cohn era foarte satisfăcut de sine; a scos din sertar o carte și mi-a întins-o: oare n-aș putea să scriu un scenariu? Nu aveam de gînd să mă las antrenat, totuși m-am declarat dispus să o citesc. Voiam să cred că ne atinsesem scopul și că astfel opinia publică va fi informată despre condițiile de muncă ale docherilor.

Mi-am întors privirea spre Marilyn, care-mi zîmbea pe furis, evitînd să-i atragă atenția lui Cohn; Kazan vorbea despre data începerii filmărilor, despre o lungă perioadă de turnare. O doream pe această femeie! M-am decis să plec în aceeași seară — simțeam că dacă rămîn sînt pierdut.

Vocea aspră a lui Cohn s-a auzit din nou: „Mai trebuie să consult FBI-ul”.

...și în 1960

M-am întrebat de ce. Aveam să aflu: scenariul. O clipă, am crezut că glumește. „Ce e de verificat aici?” Cohn a dat din umeri: „Au la noi un om, și aș dori ca el să vadă scenariul, fiindcă acțiunea se petrece în port”. La întoarcere, tot drumul m-am gândit la ce ne puteam aștepta; dacă era vorba de trecutul meu și al lui Kazan — după cum spunea Cohn — atunci FBI-ul nici nu mai avea nevoie de scenariu. Părea să fi fost cel mai scurt triumf din viața mea.

Am intrat într-o librărie. Marilyn vroia un exemplar din **Moartea unui comis-voiajor**. I l-am oferit. Apoi, ne-a spus că îi plac poeziile. Am găsit volume de Frost, Whitman și E. E. Cummings. Cu nici un chip nu izbuteam s-o ancoroz pe Marilyn printre noi; părea că plutește, dar călătoria ei putea să înceapă de cealaltă parte a lumii sau cu o sută de metri mai încolo, spre plajă.

Deodată a exclamat veselă, recitind: „A venit primăvara!” Candoarea din privirea ei crea între noi o legătură invizibilă. „A venit primăvara!” a repetat, zimbînd, ea și cum primise un dar neașteptat. Firea deschisă și imprevizibilă a acestei tinere femei mă fascina; am avut impresia că, deși nu o atinsesem, între noi se petrecuse ceva miraculos, ceva ce putea să însemne pentru amîndoi speranță. Am încercat să găsesc o explicație rațională, obiectivă — și pentru ultima oară mi-am zis că dacă nu plec imediat sînt pierdut.

Kazan, Marilyn Monroe și cu mine ne aflam pe aeroport și așteptam decolarca avionului meu; aproape toți cei din jur se uitau la Marilyn. Purta o fustă bej și o bluză albă de satin, părul îi era lăsat pe umeri, iar privirea ei mi se părea încărcată de nostalgie. Ajuns în Brooklin, oscilam între satisfacția de a fi avut tăria să rezist și regretul de a fi plecat. A trecut o zi, apoi a doua, fără nici o veste de la Kazan. Probabil, scenariul fusese respins de Cohn, ceea ce însemna că nu mai era cazul să mă întorc la Hollywood. Soția mea îmi simțea tulburarea; nu putea cu nici un preț să mi-o ierte — cum nu puteam, de altfel, nici eu.

★

Intr-o zi friguroasă din primăvara lui 1952 eram singurul vizitator al „Muzeului vrăjitoarelor” — o amplă colecție de documente despre vrăjitoriile din Salem, Massachusetts. Pe vremea aceea, muzeul era foarte puțin cunoscut în afara cercului restrîns de specialiști; după ce piesa **Vrăjitoarele din Salem** va fi intrat în conștiința publică, avea să atragă însă

numeroși vizitatori. Privirea mi s-a oprit asupra unor gravuri în aramă și lemn care atestau tragedia Salemului. Fuseseră făcute în 1692, în timpul procesului soldat cu numeroase condamnări la moarte. Reprezentau chipurile inocente ale unor fete care înfierau, indignate, fapta unei neveste de fermier ce le subjugase prin vrăjitorii și sfida acuzațiile puritanilor. Alături, un judecător și mai mulți slujbași, într-o sală ce semăna și cu o biserică și cu un tribunal; în fața tuturor, pastori cu bărbi de profeti — cu toții își manifestau revolta împotriva ființei stăpînite de Satana.

M-a străfulgerat ideea să scriu o piesă pe această temă. Curînd mi s-a înfiripat în minte o paralelă între propria mea experiență și cele petrecute la Salem, precum și între Salem și Washington. Lucrările Comisiei pentru cercetarea activității antiamericane, cunoscută sub numele de Comisia McCarthy — indiferent de scopul urmărit — mi se păreau asemănătoare unui ritual. Comisia știa întotdeauna aprioric ce trebuiau să recunoască martorii. În ambele cazuri, acuzatul trebuia să depună mărturie în public, să-și renege foștii „complici”, apoi să depună un nou jurămint de credință, prin care se lepăda de păcatul săvîrșit. Amîndouă procedurile aveau același miez: actul de căință avea loc nu într-o cămăruță izolată, ci în public! M-a captivat elementul imaterial, relația spirituală, deoarece ritualul acuzării și al mărturisirii se conforma aceluia practicat de Inchiziție, cu singura deosebire că acum nu se mai păcătuia față de Dumnezeu, ci față de Comisia Congresului.

M-am decis să fac un drum la Salem, unde se aflau încă actele procesului. În ajunul plecării, Elia Kazan mi-a telefonat și mi-a propus să ne vedem; cum era al doilea sau al treilea telefon pe care mi-l dădea în ultimele săptămîni, mi-am zis că i se întimplase ceva și că probabil era vorba de Comisie.

★

Pe măsură ce mă apropiam de New York mi-era tot mai limpede că nu mai am de ales: nu se mai puneau problema dacă mă hotărâsc sau nu să scriu piesa, decizia se impusese parcă de la sine, undeva între Salem și New York.

În 1953 am primit o telegramă din partea Societății belgiano-americane, prin care eram invitat la Bruxelles, la premiera piesei **Vrăjitoarele din Salem**; era prima montare a piesei pe continent. Le-am mulțumit imediat — dar am constatat că-mi expirase pașaportul. Am cerut oficiului de pe Wall Street să-mi

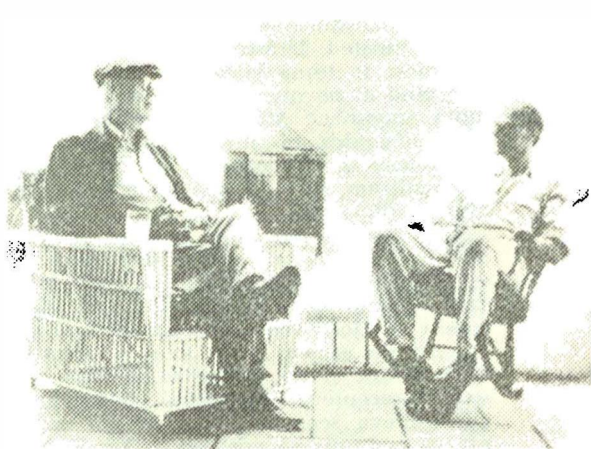
dea repede viza, ca să pot asista la premieră. Peste două zile, văzînd că nu primesc nici un răspuns, am apelat la avocatul meu; acesta a telefonat unui coleg din Washington, care a reușit să obțină de la șefa oficiului explicația că, după părerea ei, prelungirea pașaportului nu era justificată, călătoria mea nefiind „de interes național”. Am telegrafiat teatrului belgian că nu am pașaport și în consecință nu pot veni. Desigur, șefa oficiului îmi studiasе dosarul și nu-i prea plăcuse: conținea prea multe date despre activitatea mea de stînga, despre petițiile pe care le semnasem și, firește, despre ruptura cu Kazan, care făcuse vîlvă în presă.

În timpul repetițiilor la **Vedere de pod** am fost atacat pentru a doua oară. Mă aflam în apartamentul închiriat de Marilyn la **Waldorf Tower**; ziarele „Daily News”, „World Telegram” și „American Journal” îi cereau actriței să se despartă de „această persoană indezirabilă”.

În perioada aceea mi s-a propus să scriu un scenariu pe tema criminalității în rîndurile tineretului, pentru care am adunat timp de două luni material pe străzile Brooklinului. Un producător tînăr, necunoscut mie, m-a rugat să prezint fenomenul luptelor între bandele de tineri. După ce mi-am petrecut săptămîni în șir pe străzi, am oferit un proiect ce nu s-a realizat niciodată. La **New York** și-a făcut apariția doamna **Scotti**, membră a **Comisiei McCarthy**; ea a explicat administrației orașului că o colaborare cu mine va crea numai dificultăți, deoarece, mai devreme sau mai tîrziu, voi fi nimicît. Forurile locale au luat decizia cu ușile închise; am pierdut la diferență de numai un vot — în acel moment istoric era un lucru îmbucurător, chiar încurajator. Asta era situația atunci.

Îmi petreceam mult timp cu **Marilyn** în apartamentul din **Waldorf Tower**; curînd, după discuții interminabile, între noi avea să-și facă loc tăcerea. Odată i-am spus: „Ești femeia cea mai tristă pe care o cunosc”. La început, a resimțit asta ca o înfrîngere; „Bărbații, îmi spusese cîndva, vor femei fericite”. Cînd a înțeles că de fapt îi făcusera un compliment, mi-a răspuns: „Ești singurul care mi-a spus-o”.

Marilyn fusese orfană; înainte de a fi încredințată părinților adoptivi, trăise la orfelinat. Cînd intra undeva, știa imediat care dintre cei prezenți își pierduse părinții sau trecuse printr-un orfelinat. Am dobîndit și eu această percepție, chiar dacֵa nu la fel de acută. Ochii orfanului rostesc întrebarea: „Mă plăci?”

Cu tatăl său în 1971

Cu **Clark Gable**, cu prilejul turnării filmului „Dezrădăcinații”

Este implorarea celui ce-și trăiește singurătatea cu o intensitate necunoscută acelor care au copilarit sub ocrotirea părinților.

★

În 1956, **Pyramid Lake** din **Nevada** era un loc pustiu, unde se turnau de obicei scenele de groază cu extraterestri. Venisem aici pentru șase săptămîni. Nu era decît un singur motel, unde mai locuiau doar proprietarii, și o singură cabină tele-onică. **Marilyn** turna **Bus stop** (**Stația de autobuz**) în regia lui **Joshua Logan**. Într-o noapte am fost trezit de proprietarul motelului și chemat la telefon. Abia îi distingeam vocea. „Papa, nu mai pot, nu mai pot!”, exclama ea întruna. La început îmi spusese „Papa” în glumă,

apoi se obișnuise așa. „Nu mai suport ! Vreau liniște ! Urâsc toate astea ! Vreau să trăiesc în tihnă la țară și să fiu lângă tine când ai nevoie de mine. Nu mai pot lupta singură...” Mi-am dat seama că-și pune nădejdea în mine ; pînă acum își disimulase acest sentiment de dependență ; realizam, tulburat, că nu mai are pe nimeni altceeva.

Am încercat s-o alin. În fața ochilor mi-a apărut deodată scena sinuciderii ei — niciodată nu-mi trecuse așa ceva prin cap ! Primul meu gînd a fost : pe cine cunosc la Hollywood, care să se ducă pe la ea ? Pe nimeni ! Am avut o senzație de sufocare și de prăbușire în gol ; am scăpat receptorul din mînă. N-a durat decît cîteva secunde ; cînd mi-am revenit, ea continua să vorbească. Am izbutit s-o calmez, greul părea să fi trecut — mîine o să încerce să nu mai pună nimic la inimă și să se concentreze asupra muncii.

Nu mai leșinasem niciodată ; aveam senzația că se prăvălise ceva peste mine, mă dureau plămîinii de parcă plînsesem mult. M-am simțit apoi vindecat, ca și cum aș fi depășit o limită interioară și mi-aș fi găsit liniștea, toate componentele eului meu armonizîndu-se. O iubeam așa cum era, cu felul ei de a fi, cu întreaga ei viață. Zbuciumul ei era și al meu.

★

Locuiam împreună cu Marilyn într-un apartament din Sutton Place. Fotografii ne asediau de la opt dimineața. Ne întrebam ce urmăresc. Răspunsul l-am primit într-o dimineață, cînd Marilyn i-a zărit din hol ; s-a întors și a încercat să iasă prin pivniță. Nu era fardată, avea pe ea un pulover larg, se legase cu o basma pe sub bărbie — deseori umbla astfel prin oraș, ducîndu-se la doctor, convinsă că nu va fi recunoscută.

Ziaristii, mai abili, i-au luat urma și au înconjurat-o printre pubelele de gunoi. Au făcut fotografiile la care sperau: idolul american, așa-numita frumusețe, era surprinsă cu mîna ridicată, cu ochii injectați, ca o cerșetoare care răscolește prin gunoaie și se răstește la trecători. Firește, peste șase ani, la moartea ei, aceiași ziaristi aveau să scrie pagini întregi în care să-și exprime profundul lor regret.

În preziua interogatoriului în fața Comisiei McCarthy, mă aflam acasă la avocatul meu, Joe Rauh ; soția lui, Olie, l-a chemat la telefon. Cînd s-a întors, Joe avea un zîmbet hoț : „Ce-ai zice dacă n-ar mai trebui să apari mîine în fața Comisiei ?” Mi-a spus că a vorbit cu cineva care îmi face o propunere în nu-

mele deputatului Francis E. Walter din Pennsylvania, președintele Comisiei : problema mea s-ar putea rezolva, dacă Marilyn Monroe ar fi dispusă să se fotografieze alături de el și să-i strîngă mîna. Am izbucnit în rîs ; nu-mi dau seama de ce n-am fost nici măcar tentat să accept. Cu siguranță că aș fi fost scutit de multe necazuri. Cu toții rămăsesem uimiți cît de simplă e în fond politica — la fel ca și în cinema, toți se agită să le apără numele în ziare.

Amintirile mele despre procedura propriu-zisă sînt foarte estompate, ca și cele legate de abuzuri. Țin minte doar un vraf de hîrtii pe o masă și figura anchetatorului care citea petițiile semnate de mine în decursul anilor. Marilyn venise la Washington să-mi fie alături ; își petrecea timpul în casa lui Olie Rauh, ascunzîndu-se de ziaristi. Nu-mi era deloc ușor să-mi împart necazurile cu o femeie. La rîndul ei, Marilyn era îngrozită de închistarea mea ; se simțea ca o soție repudiată, sechestrată zile în șir într-o casă străină.

★

Ne pregăteam să plecăm la Londra, unde Marilyn urma să turneze un film de factură inovatoare, alături de actorul probabil cel mai adulat din lume : era partenera lui Laurence Olivier în filmul **Prințul și dansatoarea**. Olivier își asumase și regia. Și piesei mele **Vederea de pe pod** i se oferea aici o nouă șansă : Finkie Beaumont, producătorul cel mai de succes din teatrul englez, hotărîse s-o pună în scenă în regia lui Peter Brook.

După un zbor de 12 ore peste Atlantic și după cea mai mare conferință de presă — cum a numit-o, zîmbind, Laurence Olivier — am adormit frînt de oboseală într-un pat străin. Cred că veniseră cel puțin patru sute de ziaristi din întreaga Anglie, pînă și din cele mai îndepărtate colțuri ale Scoției, plus un grup de pe continent. Blitz-urile fotografiilor compuneau un zid de lumină, spectacol ce avea să dureze aproape o jumătate de minut ; era o adevărată aureolă și pînă și fotografiile au ris de această nebulie.

Firește, nu-mi mai amintesc nici un cuvînt din ce s-a întrebât și ce s-a răspuns, dar asta n-a contat nici atunci, nici mai tîrziu : toți erau vrăjiți de prezența lui Marilyn Monroe — o zeiță avîrută din valurile mării. Cînd Marilyn rîdea, rîdea și ei, cînd se încrunta, o imitau imediat ; dacă ea schița un zîmbet, ei izbucneau în hohote extaziate. Dacă vorbea, în sală se așternea o tăcere absolută. Vocea ei era atît de dulce și de melodioasă încît îi cucerise pe toți.

Am inchiriat în Surrey o casă apartinând lordului North, editorul cotidianului „Financial Times”. În prima noastră „noapte engleză” am dormit buștan, altfel eram de istoviți. La un moment dat, ca prin vis, am auzit un cor, parcă de îngeri: voci bărbătești intonau o melodie suavă. M-am trezit, dar miracolul continua. M-am sculat și am ridicat cu grijă un colț de perdea. Din balcon am zărit în lumina lunii circa o sută de tineri și copilandri, cu chipuri serioase, purtând cu toții blazerele obișnuite. Stăteau drept și priveau cu sfială spre ferestrele noastre. Am trezit-o imediat pe Marilyn, care a venit somnoroasă la fereastră. „Ce să facem?” — m-a întrebat. Nu mă dezmeticisem de tot. Oare să ieșim în balcon? Trebuia mai întâi să ne îmbrăcăm. Apoi, nu era oare absurd să apărăm în balcon și să le facem semne? Dacă n-o făceam, ne-am fi arătat oare nerecunoscători? „Poate ar fi bine să-ți pui halatul și să le faci un semn cu mina” — i-am spus. „Eu?” „Firește, dragă, doar nu cîntă pentru mine”.

A oftat. „Ar fi bine să fii pregătită”, i-am mai spus. Stăteau nehotărîți în fața ferestrei, în timp ce în noaptea engleză, rece și umedă, o sută de voci continuau să-i înalțe un imn de slavă. Pînă să ne decidem, corul s-a încheiat lin, cu un acord final. Am tras cu ochiul prin perdea și i-am văzut dispărînd, asemeni piticilor din basme, în umbra ciupercilor lor. Probabil, s-au mulțumit cu gîndul că pătruseră în visele lui Marilyn.

În dimineața următoare, Olivier ne-a făcut o vizită; i-a arătat lui Marilyn o mulțime de schițe pentru costumele de epocă și de fotografii de decor. Marilyn însă lăsa totul pe seama lui — trebuia neapărat să se odihnească. Era extenuată.

Curînd, a ajuns să-și închipuie că Olivier o alesese fiindcă avea nevoie de bani. Mi-ar fi plăcut să cred că acesta era numai jumătate de adevăr. Chiar dacă mobilul presupunea un anume cinism, decizia de a-i încredința rolul lui Marilyn dovedea gust artistic. A sosit, inevitabil, și clipa în care a trebuit să-i iau apărarea lui Olivier; încercam s-o fac să vadă realitatea și să nu-i alimentez fantasmalele. Rezistența pe care i-o opuneam a făcut însă ca ea să înceapă să se îndoiască de loialitatea mea. Căuta să se autoconvîngă că Olivier nu interționează decît să monopolizeze atenția publicului. Nimic nu putea s-o determine să renunțe la această idee periculoasă îndreptată împotriva regizorului și partenerului ei. Nu știam cît adevăr rezidă în toate acestea, însă ori de cîte ori mă aflam pe platou toți se purtau admirabil, și trebuie să recunosc că mi-era impo-

sibil să ignor personalitatea lui Olivier. Pur și simplu, nu eram de acord cu Marilyn cînd îl acuza că e într-atît de meschin încît îi fură scenele.

În timp ce se accentuau aceste disensiuni, mi-am dat seama că Marilyn se simte abandonată; nu admitea să fie contrazisă, iar Olivier o decepționase. Cel mai rău era că se străduia să-mi găsească și mie un loc în schema deziluziilor ei. Am fost nevoit s-o înfrunt, oricît m-aș fi temut de consecințe; dar și din respect pentru adevăr, așa cum îl vedeam eu. Intoleranța mea a zdrobit-o; totul i se părea pierdut. Cine i se împotriva dovedea că n-o iubește. Aveam și „zile bune” — cînd stăteam liniștiți de vorbă, și ne plimbam îndelung prin marele parc de la Windsor, sau ne duceam la Brighton, unde rătăceam pe străzile pustii, spre mare. Marilyn se lupta să nu fie tratată ca o bolnavă față de care trebuie să manifesti prudență. Pălăvrăgeam despre lucruri plăcute, de pildă despre casa pe care aveam de gînd să ne-o cumpărăm la țară. Tinjea să ducă o viață de soție obișnuită și să aibă parte de liniște după ce va termina filmul. Filmarea era un fel de încercuire; avea deci nevoie de ochi și la ceafă.

Nu era prima actriță care se credea înconjurată de trădători. Mie, însă, suspiciunea ei mi se părea obitoare și fără rost; în ce mă privea, eram gata să-mi risipeesc munca așa cum aș fi azvirlit o pîne pe apă — și ce dacă se scufundă?! Eu făcusem tot ce fusesem în stare! Marilyn nu concepea să cedeze astfel în fața destinului. Considera aceasta drept indolență și i se opunea pînă și în somnul ce nu vroia să vină fără somnifere. Barbituricele s-au dovedit însă mai periculoase decît ne închipuiam la vremea respectivă. În puținele ore de destindere, cînd nu era nici concurență nici actriță, și cînd avea răgaz să se gîndească la viața de societate, la politică sau la un roman, prețul pe care îl plătea ca stea de cinema era cumplit. Tocmai în acele momente absolvite de simțul datoriei îmi apărea ca o făptură hărțuită, rănită și măcinată pe dinăuntru. Spunea că ar dori să studieze literatură și istorie la New York. „Mi-ar plăcea să știu cum au devenit toate așa cum sînt”. Erau clipe cînd era cu totul altă femeie, cultă și talentată în sens tradițional, aptă să reziste sîcîielilor vieții.

★

După-amiază m-am așezat din nou în fața hîrtiei — lucram la **The Misfits (Dezrădăcinații)**. Era povestea a trei bărbați ce nu-și găseau nicăieri locul, și care, pentru că trebuiau totuși

să-și cîştige existența, prindeau cai sălbatici. Intervine și o femeie care, ca și ei, nu are un rost al ei pe lume, în schimb este convinsă că viața trebuie să aibă un scop. În fond, este vorba despre indiferentism, pe care l-am întîlnit nu numai în Nevada, ci, de-atunci încoace, în toată lumea. Nu mai sîntem capabili să ne conducem pe noi înșine și aceasta ne paralizază. Nevada nu era decît expresia-limită a pierderii pe care o trăim cu toții.

Marilyn putea fi oricum, numai indiferentă nu. Suferința ei își avea rădăcinile în grijile cotidiene și în jocul cu moartea. Era intruchiparea-vie a protestului împotriva oricărei forme de indiferență.

După întoarcerea din Anglia am găsit un apartament surprinzător de ieftin în apropiere de East River; curînd, toate aveau să intre în normal. Marilyn se ducea în fiecare dimineață la psihanalist, iar după-amiaza lua lecții cu Lee Strasberg. Din cînd în cînd mergeam în Brooklyn să-i vizităm pe părinții mei; apăreau și vecinii, care o admirau cu sfială. Pe stradă o înconjurau o mulțime de copii. Marilyn se simțea bine printre acești oameni simpli, îl iubea pe tata, care se bucura de fiecare vizită a ei. Ii plăcuseră întotdeauna oamenii cu ochi albaștri, iar atitudinea lui paternă îi dădea o anumită siguranță. Tata era marcat de vîrstă, iar Marilyn știa să se poarte cu gingășie; cînd stătea lingă el, părea să fi uitat de necazuri. Ea m-a făcut să remarc sensibilitatea lui deosebită, gustul lui pentru teatru și aprecierile lui realiste despre artiști. Am realizat cît de obiectiv era el, în comparație cu mama. Nu se lăsa ademenit de povești fără cap și coadă sau de scenarii facile; după reacția lui la ceea ce-i povesteam puteam să-mi dau seama dacă era sau nu un subiect bun pentru o operă literară. Nu învățase să citească și să scrie, în schimb își dezvoltase inteligența intuitivă și asculta cu concentrarea unui țaran. Nu avea nici un fel de idei preconcepute dobîndite prin educație, de aceea reacționa foarte uman, firesc, la tot ce se întîmpla. Am observat că atunci cînd nu-i puteam explica un lucru în mod coerent, ideea nu-mi era nici mie limpede; dar dacă ochii lui „vedeau“ ceea ce povesteam, știam că am ceva de spus.

*

Încă înainte de a termina prima versiune a scenariului **The Misfits**, m-am rîndit la John Huston pentru regie. Fusese printre cei dintîi care întuiseră talentul lui Marilyn, așteptînd-o pentru rolul din **Jungla de asfalt**; la

rîndul ei, Marilyn nu uitase gestul lui prietenesc. Huston era printre puținii de la Hollywood de care îi plăcea să-și amintească. Așadar, i-am trimis un exemplar, iar el mi-a răspuns — se afla în Irlanda — că acceptă. Urma alegerea actorilor; eu însă mai voiam un răgaz pentru a termina scenariul. Mă bizuiam pe Huston pentru rezolvarea tuturor problemelor tehnice. Producătorul trebuia să fie o persoană care să poată cîștiga încrederea lui Marilyn. Il cunoșteam pe Frank Taylor încă dinainte de război; era înalt, suplu, inteligent, un amestec fantezist de spirit comercial și pasiune pentru literatură. Firește, s-a bucurat de oferta mea. **Ne-a făcut** o vizită și a izbutit să spulbere instantaneu nesiguranța ce-o chinuia pe Marilyn cînd întîlnea pe cineva pentru prima oară. Lew Wasserman, conducătorul firmei MCA, m-a ajutat să găsesc actorii ideali; au fost angajați Clark Gable, Montgomery Clift, Eli Wallach și Thelma Ritter.

Marilyn era însoțită de Paula Strasberg, soția actorului Lee Strasberg, cu care luase lecții la New York, și avea deplină încredere în ea. În căldura toridă de la Reno, Paula purta o rochie neagră, fiindcă „spunea ea, „negrul este mai răcoros decît albul“. Curînd, întreaga echipă a poreclit-o „barbă neagră“, sau pur și simplu „barba“. În pauze se retrăgea cu Marilyn în vagonul-dormitor; ori de cîte ori intram la ele, se opreau din discuție.

După cum se vedea, Huston era omul potrivit pentru acest film și această distribuție. S-a obișnuit repede s-o ignore pe Paula. Pe măsură ce filmările avansau, mă neliniștea însă un lucru: în imensul pustiu al Nevadei, unde omul pare să se piardă cu totul, se filmau mai ales prim-planuri. Operatorul Russell Metty mi-a explicat cu răbdare că publicului nu-i place să vadă numai peisaje. Era un profesionist de înaltă clasă, care folosea rareori mai mult de trei reflectoare, montate în cîteva minute. Disprețuia iluminatul artificial, pentru că răpea prea mult timp, bazîndu-se pe priceperea lui de a da filmului tonul unui reportaj și nu al unei opere de ficțiune. Ceea ce era bine. Am renunțat să-l conving ce urmărisem de fapt prin tema filmului.

Ia un moment dat, ritmul filmărilor a început să treneze, deoarece Marilyn întîrziea tot mai mult la locul de filmare. Nu știam ce să spun și ce să fac, simțeam că e furioasă pe mine sau pe mine. Totuși, se ducea zilnic cu Paula prin magazine sau pe la consignație, de unde cumpăra tot felul de obiecte pentru casă. Eram derutat, fiindcă părea că nu mai vrea nici să-mi vorbească. Parcă eram

doi oameni care încearcă să ocupe concomitent același loc — cel al ofertantului, care, din nenumărate motive, nu poate accepta nimic din ceea ce-i oferă altul.

Fiecare zi își avea evenimentele ei, unele de bun augur; am observat, de pildă, că Clift sosea întotdeauna deosebit de punctual. Căldura depășea deseori 40 de grade. În timpul liber, stăteau de vorbă cu membrii echipei de filmare, sau cu Clark Gable, al cărui vagon-dormitor staționa permanent în soare. Impresarul lui ne-a atras de câteva ori atenția că, potrivit contractului, actorul are dreptul la cîte 25 000 de dolari pentru fiecare zi suplimentară de filmare, ceea ce însemna că-și luase măsuri de precauție. Ne-aveam cum să intervenim și mă simțeam într-un fel vinovat că-l convinsesem să accepte rolul. Dealtfel, și el știa că toți erau neputincioși în fața situației ce se crease, inclusiv Marilyn, care lua din ce în ce mai multe barbiturice. Dar acum nu se mai punea problema să dovedești cine rezistă mai mult. Uneori stăteam cîte o jumătate de oră în acel deșert din Nevada fără să scoatem o vorbă. Era un fel de chin pe cont propriu.

Îmi venea greu să realizez că Clark Gable nu era de fapt acel cowboy care mă inspirase să-l creez pe Gay Lanceland. În timpul filmărilor, părea cowboy-ul în-născut. Fără să vreau, mă decepționa cumva faptul că Gable arăta mai fragil decît modelul — firește, cowboy-ul respectiv nu-mi era atît de apropiat ca personajul interpretat de Gable.

Continuam să lucrez la finalul scenariului — tot nu mi se părea firesc. Gîndul îmi fugea la speranțele pe care le nutrisem în timp ce scriam și la incertitudinea care scotea capul cînd venea vorba de viitor. Totuși, nu puteam accepta un deznodămînt nihilist, lăsînd personajele să-și urmeze calea fiecare de unul singur. Totodată, eram convins că ele nu se puteau bizui pe altceva decît pe neprevăzutul vieții. Acesta era cel ce le dădea sentimentul libertății. Voiam ca filmul să se încheie altfel. Era foarte probabil ca eroii să constate că au ceva comun și să rămînă împreună.

Într-o după-masă Marilyn mi-a spus: „Ei ar trebui, în final, să se despărță”. Am contrazis-o imediat, fiindcă mă temeam că are dreptate. Ironia situației era de netăgăduit: scrisesem un scenariu prin care să demonstrez că o femeie ca ea își poate găsi un loc al ei în această lume și dovedisem de fapt contrariul.

După un timp, Huston a început să fie neliniștit de întîrzierile lui Marilyn. Cursa contra cronometru o dădea gata; cra una dintre acele ființe care nu suportă să depindă de timp, poate tocmai pentru a nega astfel trecerea lui.

Operatorul Russell Metty era și el îngrijorat; în prim-planuri, oboseala întîpărită pe chipul ei devenea evidentă, ceea ce complica totul. Dat fiind că Marilyn era total sub influența Paulei, reproșurile i se cuveneau acesteia. Ne-a spus că-l chemase pe Lee de la New York; știrea l-a bucurat pe Huston. M-am bucurat, la rîndu-mi, mai ales că Lee urma să preia controlul direct asupra anxietății ce-o copleșea pe Marilyn în timpul filmărilor.

Într-o zi am turnat două scene fără text la Pyramid Lake; într-una, Gable-Langland o învătă pe Marilyn-Roslyn să călărească, în cealaltă înotau. M-a durut momentul în care ea ieșea din apă și se lăsa îmbrățișată de Gable; n-am putut descoperi în ochii ei decît indiferență, oricît aș fi vrut s-o văd îndrăgostită. O cunoșteam prea bine ca să nu-i sesizez apatia. Cînd mă apropiam de ea, simțeam cum se crispează; nu-mi rămînea decît să mă rog, să observ și să-mi spun că mă înșel.

Cu cîteva săptămîni în urmă, un incendiu în pădure întrerupsese curentul electric la Reno. Electricienii echipei trăsese rău un cablu pînă în camera noastră de la colajul al șaselea: era singurul bec care ardea în Reno, numai pentru Marilyn. A fost un gest drăguț din partea lor; tehnicienilor le place să transforme irealul în ceva palpabil, asta le dă sentimentul ancorării în realitate.

În dimineața următoare a sunat telefonul: „A sosit Lee și ar vrea să vorbească imediat cu tine”. În sfîrșit! Acum vom putea cel puțin să stabilim un program pentru Marilyn pînă la încheierea filmărilor. „A vorbit deja cu John?” „O, nu!” Nu mi-a plăcut deloc acest „O”: de ce „O, NU”? Voia Lee să-i dea ordine lui Huston? Ca situația să se amelioreze, colaborarea lor era indispensabilă. Pe drum, recapitulam încă o dată plîngerile pe care le aveam de formulat. Lee mi-a deschis ușa; absurdul apariției lui m-a uluit într-atît, încît am uitat totul. Pe o căldură de 40 de grade la umbră, era îmbrăcat într-un costum de cowboy nou-nouț — cizme, pantaloni cu buzunare adînci, cămașă cu buzunare brodate și mansete. „Ce costum grozav!” — i-am spus. Mi-a zîmbit: „Da, e foarte comod”.

— Arthur, trebuie să vorbim foarte serios.

— De mult aștept asta.

— Situația a devenit intolerabilă

— Știu.

Așadar, el și elaborase un plan care să ne scoată la liman: intuiam hotărîrea. O clipă, am sperat, ușurat, că-l judecasem greșit; poate cunoștea secretul și o putea salva pe Marilyn. Curînd a-

**Marilyn Monroe și Laurence Olivier
în „Prințul și dansatoarea“**

veam să înțeleg care era pentru el regula jocului: avea de gând să facă tot ce era posibil, dar în nici un caz să-și asume răspunderea pentru ea, mai ales acum, când devenise atât de dificilă. Dar Marilyn nu se mai bizuia decât pe el. Nefericirea ei era deci totală.

Filmările nu puteau continua; n-avea nici un sens ca întreaga echipă să se deplaseze peste munți, pe malul lacului, de vreme ce nu era deloc sigur că se va putea lucra. Intervenise criza. În pofida a tot ceea ce-i spusese Lee, Marilyn nu mai era în stare să filmeze. Am încercat să-mi imaginez ce s-ar întâmpla dacă n-ar mai fi vedetă. Am putea duce oare o viață normală, nu la asemenea altitudini unde lipsa aerului ne sufocă? În secunda următoare propriul meu egoism m-a șocat: faptul că ajunsese vedetă reprezenta nici mai puțin nici mai puțin decât triumful vieții ei.

Realitatea era necruțătoare și fără ieșire: între ea și vedeta care devenise nu exista alternativă. Ea era Marilyn Monroe, și dacă ar fi renunțat la faimă ar fi dispărut în cotidian.

Pentru a salva filmul, Huston a trimis-o la clinica din Los Angeles, pentru dezintoxicare de barbiturice. S-a întors peste vreo zece zile. Puterea ei aproape nevrosimilă de a se împotrivi răului mi s-a părut eroică; arăta uimitor de stăpînă pe sine, chiar dacă nu era veselă. După câteva zile de lucru asiduu am putut sta amîndoi de vorbă — se îndepărtase de mine, dar cel puțin nu mă mai ura. Fără să fi spus lucrurilor pe nume, știam că ne-am despărțit. Am avut impresia că scăpase de o povară și mă bucuram.

Ultima scenă s-a turnat în studiourile din Los Angeles; pe fereastra din spate

a automobilului se vedea urma pneurilor, filmată în deșert; filmul se încheia cu secvența în care Marilyn sărea din mașină îndreptîndu-se spre un cățel, iar Gable trebuia s-o învâluie într-o privire plină de dragoste. Din locul unde mă aflam, nu i-am putut observa decât o ușoară modificare a expresiei. Am vrut să aflu de la Gable dacă, după părerea lui, pusese destul suflet în ultima scenă. Mi-a răspuns mirat: „Trebuie să fii atent la ochi; în film, totul se petrece aici“ — și mi-a arătat cu degetul colțul ochilor. „Nu e voie să exagerezi, pentru că filmul amplifică de o sută de ori“. Cînd am văzut copia-standard mi-am dat seama, ușurat, că avusese dreptate. Chipul lui exprima într-adevăr un sentiment puternic — iar eu nu sesizasem aceasta în studio, de la o distanță de doar cîteva metri!

La despărțire, mi-a spus că văzuse și el copia și că **Dezrădăcinării** i se pare cel mai bun film al lui. A zîmbit stîngărește, mi-a strîns mîna și m-a bătut amical pe umăr. S-a urcat apoi în mașină și a demarat. Peste patru zile murea, în urma unui atac de cord.

Am plecat într-o mașină închiriată, de culoare verde; mă simțeam bine pentru că nimeni nu întorcea capul să vadă cine e la volan. În dreptul unui restaurant mi-am amintit că mai fusesem pe acolo cu Marilyn. Ca să nu fim recunoscuți, își pusese o basma și ochelari de soare, iar eu mi-i scosesem pe ai mei. Nu ni se dăduse o masă, fiindcă nu făcusem convenita rezervare prealabilă. Ce rușine fmi fusese atunci, ieșind, cînd am realizat că în subconștient mă bazasem pe atuurile condiției de vedetă! Astăzi circulam destins în mașina închiriată.

În avionul spre New York, **Dezrădăcinării** dispăruseră din viața mea. Am fost silit să mă întorc la realitate cînd cineva m-a arătat cu degetul și m-a întrebant:

- Sînteți... ?
- Știu la cine vă referiți, dar nu sînt. Îi semăn doar foarte bine.
- ...Moris Green ?
- Nu. Însă nu m-am putut stăpîni să întreb: Cine este Moris Green ?
- Cine este Moris Green! a repetat el, ca și cum ar fi fost vorba de Bob Hope. Moris Green din Poughkeepsie! Magazinele lui Green!
- A, da! Nu sînt.
- Aș fi putut jura că sînteți el, vă rog să mă scuzați.

Slavă Domnului, revenisem în anonimul specific american.

Traducere, prezentare și adaptare după revista „Der Spiegel“ de Magda CADIA